

Slavko Jan

Ob odkritju spominske plošče Mariji Veri

(v Kamniku 24. 7. 1982)

Zbrali smo se, da počastimo delo in spomin na veliko slovensko kulturno delavko, ki je bila v tej hiši, dne 22. 11. 1881 rojena: Frančiška Ksaverija Marija Eppich. Frančiška Eppichova je umrla v Ljubljani dne 12. 11. 1954 kot velika slovenska gledališka umetnica pod imenom Marija Vera.

Kakor v pravljici se sliši zgodba o mladem slovenskem dekletu, ki je bila učiteljica v Gorici, pa jo je klic po gledališki umetnosti izvalil iz majhnega domačega sveta naravnost v svetišče takratne srednjeevropske gledališke kulture, v cesarsko-kraljevi Dunaj. S svojo izredno voljo in pridnostjo ter seveda nadarjenostjo, si pribori vstop v krog takratnih srednjeevropskih gledaliških velikanov. To slovensko dekle, kljub mikavnosti velikega sveta in tujine, ni pozabilo na svojo zemljo in mater, ki jo je rodila. V romantičnem zanosu in umetniški samozavesti si je v začetku svoje poti dala slovensko in slovansko gledališko ime Marija Vera. Pod tem imenom je nastopala vse svoje življenje.

Spomin na njeno delo sega v dolgo dobo nazaj. Slovenski ljudje smo bili trd boj proti potujčevanju v nemški avstro-ogrski absolutistični monarhiji. Preživeli smo prvo svetovno vojno 1914—1918. Majniška deklaracija iz leta 1917 nas je široko razgibala in terjala osvoboditev izpod habsburškega gospodarstva. To je ob koncu 1918 razpadlo in ustanovljena je bila kraljevina SHS. V drugi svetovni vojni smo doživeli in dotrpeli hitlerjansko nacistično zločinstvo, ki je želelo uničenje vsega našega. Slovenci smo bili razsekani in razmetani od treh okupatorjev: Nemcev, Italijanov in Madžarov. Upor in osvobodilni boj naših ljudi je s svojim junaštvom dosegel, da zdaj živimo in delamo v svoji samostojni državi. Svojo usodo si krojimo v socialistični samoupravni federativni republiki Jugoslaviji s svojo samostojno republiko Slovenijo.

V sto letih smo živeli pod najrazličnejšimi zgodovinsko pogojenimi političnimi sistemi in ureditvami. V takem burnem razvoju in v različnih okoljih je teklo tudi delo in življenje naše Marije Vere.

Ni čas niti kraj, da bi podrobno našteval nastope in uspehe njene gledališke poti. Poudarjam pa lahko, da je naša igralka, režiserka in pedagoginja s svojimi stvaritvami na dramskem odru in s pedagoško spodbudo združila v enotno umetniško izpoved izkušnje s tujih odrov in izročilo domače kulture

Z otvoritve spominske plošče Mariji Veri

tako visoko, da ji gre po pravici, kot pravi nekje Filip Kumbatovič-Kalan, častni naziv evropske igralkice.

Do prve svetovne vojne je nastopala v vodilnih vlogah takratnega klasičnega in modernega teatra na nemških odrih: v Zürichu 1907—1910; v Mannheimu je bila 1910—1911; v Berlinu 1911—1916. Tudi v povojnem obdobju je bila prva leta v tem kulturnem območju: Gdansk 1916—1918, Basel 1918 do 1920. Kot članica znamenitega Reinhardtovega Deutsches Theatra v Berlinu je uspešno gostovala v Hamburgu, Dresdenu, Frankfurtu, Gradcu, Innsbrucku, Wroclavu, Petrogradu in Rigi.

Pod imenom Marija Vera je nastopala v nemščini, srbohrvaščini in slovenščini. Po razpadu Avstro-Ogrske se je v novo ustanovljeni kraljevini SHS 1919 pojavila v Sarajevu, kjer je nastopala tudi z našim umetnikom Milanom Skrbinškom. Leta 1920 sta nastopala v Dubrovniku, Novem Sadu, 1921—1923 pa v Narodnem pozorišču v Beogradu.

O prvem nastopu Marije Vere v Sloveniji piše znani in spoštovani ljudsko-prosvetni delavec Jakob Špicar iz Radovljice v Gledališkem listu Drame SNG 1953/54. Pravi, da je nastopila v režiji Milana Skrbinška z odlomki iz Hebblove Judit, iz Othella in Vojnovičeve Imperatrix. Ob tej priliki je Marija Vera Špicarju pripovedovala o svojem umetniškem udejstvovanju in tudi o tem, kako v njej pri vsej slavi v veliki kulturni tujini ni zamrl čut do domače zemlje in da jo je posebno zgrabilo, ko je po vojni videla to zemljo osvobojeno in ko je spoznala, da je tej zemlji potrebna duhovna pomoč. Zato je prišla domov pomagat. Nastopi so bili na Bledu (23. 7. 1920) pod naslovom Pozorišna

umetniška večer. Potem je nastopila tudi v Zdraviliškem domu v Rogaški Slatini, 6. 9. 1920. Ti nastopi so bili v srbohrvaščini.

Od 1923 do svoje smrti 1954 je bila članica Drame SNG v Ljubljani in je nastopala v slovenščini.

Naključje je hotelo, da se istočasno začenjajo tudi moji gledališki koraki. Od tu segajo tudi osebni spomini na to spoštovano gospo, saj sva bila dobrih trideset let v isti ustanovi, pri istem iskanju in prizadevanju, pri uspehih in spodrseljajih tako zapletenega življenja, kot je gledališko. Tu ni ne časa in ne prostora za natančno in dokumentirano osvetlitev vsega njenega velikega deleža. To naj opravijo, v kolikor še niso, teatrologi in dokumentaristi. Vem pa, da je svojim znanjem, s svojo kulturo, s svojim človeškim dostojanstvom — vse to je sijalo iz njenega igralskega in režiserskega iskanja in dela — bistveno prispevala k rasti, da ne rečem, k evropeizaciji slovenske gledališke kulture, katere nosilec je bila takratna ljubljanska Drama. V družbi velikih partnerjev igralcev je stala kot močan robnik — temelj kulture, estetskega

Marija Vera na
Dunaju, 1907

*Marija Vera kot Vrza
v Tugomeru 1947/48*

okusa in omike. Vedno se je zavedala, da brez nenehnega trdega dela kljub talentu in genialnosti ni prave velike umetnosti. Neutrudljivo, včasih že kar nestrpno, je iskala estetski in zvočno jezikovni izraz za svojo upodobitev in ni odnehala prej, dokler ga ni odkrila v ustvarjeni harmoniji misli in melodije. Še danes jo slišim, ko je nekajkrat vzklikala: »Otroci, govorite lepo, lepo!« V njenem delu ni bilo prostora za vulgarizacijo in nemarnost.

Igrala je v domačih igrah: Jelisaveto v Župančičevi Veroniki Deseniški, Barbaro v Novačanovih Celjskih grofih, v Jalnovem Domu, v Meškovih Pri Hrastovih, v Pucove Svetu brez sovraštva, Hano v Cankarjevem Kralju na Betajnovi, Mater v Cankarjevih Hlapcih, Vrzo v Jurčič-Kreftovem Tugomeru. Svoj praznik 25-letnega dela je proslavila s svojo dramatizacijo in režijo Tavčarjeve Visoške kronike.

Igrala je med drugim tudi klasiko: Elizabeto in Marijo v Schillerjevi Mariji Stuart, Kraljico v Shakespearjevem Hamletu, režirala in igrala je Goe-

thejevo Ifigenijo, postavila je cel ciklus Ibsenovih del. Kot partnerju te velike soigralke in umetnice so mi v nepozabnem spominu: moj prvi nastop v Hebluvi Judit 1923, Pilades v Ifigeniji, Sin ob strogi materi v Ženah na Niskavuoriju. Še danes slišim njene demonične kletve Vrze, ki sem jih kot mrtvi Tugomer poslušal večer za večerom. Srh me je spreletaval, ko je bruhalo iz nje:

»Vi samogoltni, krvogledi Franki!
volkovi gòrski vi, nikoli siti!
Lokajte krv, ki ste jo pretočili,
zaklavši talov dvajseti in osem
ubivši meni tužni sina dva in vnuka;
državo porobivši nam slovensko ...

Ko bode vam preteklo tisoč let
na tleh ukradenih, do zdaj slovenskih,
prešine vse vas drgetanje smrtno
od mnogih vnukov naših okrog sebe,
ki rasli bodo, kakor v vetru trava,
na jugu, severu in vzhodu ravnem,
dokler ne zagrmi usoda vaša:
slovenski dan!«

Njen zadnji nastop nekaj dni pred smrtjo je bila vloga Matere v znameniti predstavi Cankarjevih Hlapcev. Trpeča Jermanova mati je v tistem poslednjem kriku: »Franc« vrnila svojemu sinu vero v življenje. Ni odšel v samomorilno smrt, pač pa v novo življenje s svojim dekletom Lojzko.

Marijo Vero je izdalo srce 12. 1. 1954. Bil sem ob njej nekaj ur po njeni smrti. Poklonil sem se veličini njenega dela v njenem domu ob robu gozda pod Rožnikom, kjer je živela vrsto let, potem ko se je umaknila v samoto, zbrana ob svojem iskanju in zorenju in smrti.

Delo te igralkе, režiserke in pedagoginje je bilo v svojem bistvu izpoved velike človečnosti in obseglo je vse dobe. Bilo je enako veliko v klasiki kot v moderni problematiki, povsod dognano in povsod žarjeno s tem, kar rodi žlahtne sadove lepote. Njene stvaritve razodevajo veličino in preprostost obenem.

Marija Vera je bila tudi pedagoginja, saj je med obema vojnama vzgajala zasebne gledališke zagnance. Bila je redni profesor za dramsko igro in umetniško besedo na AIU, in sicer od njene ustanovitve decembra 1945 pa do svoje smrti. Kakor pravi prof. dr. France Koblar, »je učila spoštovati lepoto našega jezika in odkrivati njeno izrazno moč. S svetim spoštovanjem do govora kot najčudovitejšega človeškega izročila, je božala in oživljala stih in prozo, da sta pela čisto in jasno ter razodevala harmonijo misli in lika«.

Za svoje delo je leta 1950 prejela veliko Prešernovo nagrado.

Tako smo skušali na kratko in bežno zapisati delo velike igralkе, režiserke in pedagoginje.

Osvobodilni boj nam je v veliki meri prinesel naš 'slovenski dan', kakor ga je napovedala Vrza Marije Vere v Tugomeru. Zdaj živimo v njem, a mislim, da imamo svojo državno samobitnost premalo radi. Premalo jo spoštujemo. Se pa zavedamo pomembnosti in potrebe slovenskega kulturnega življenja

in razvoja, sploh kulture na vseh področjih našega sodobnega družbenopolitičnega iskanja. Zato je nadvse hvalevredno, da je Turistično društvo v Kamniku z današnjo svečanostjo zapisalo in povzdignilo delo gledališkega ustvarjanja, ki ga je v ponos slovenske kulture opravila v Kamniku rojena Marija Vera.

Tako se je pridružila kulturnim velikanom Kamnika s področja gledališke omike, kot so dramatik in pesnik Anton Medved, skladatelj Viktor Parma, slikar in scenograf Slovenskega narodnega gledališča Ivan Vavpotič, pesnik, prevajalec in kritik Fran Albreht. Slava jim!

Le discours prononcé à l'inauguration d'une plaque commémorative à la mémoire de Marija Vera

En 1982, on a inauguré à Kamnik une plaque commémorative à l'actrice, metteur en scène, dramaturge et professeur au Conservatoire de Ljubljana (l'Académie du théâtre, radio, film et télévision), Marija Vera dont le vrai nom était Frančiška Eppich (née à Kamnik en 1881, morte à Ljubljana en 1945). Elle fut engagée pendant plusieurs années en Suisse et en Allemagne, elle a fait des tournées dans l'Europe entière et depuis 1923, jusqu'à sa mort, elle était membre du théâtre national slovène de Ljubljana (Drama). Elle interprétait tous les rôles importants du théâtre mondial, elle réalisa beaucoup de mises en scène, elle écrivait des études sur l'art dramatique et sur l'interprétation dramatique et était professeur de l'art du langage.